

informace

Vladimír Čebiš

ROZPAD „SOCIALISTICKÉHO SPOLEČENSTVÍ“ A ORTODOXNÍ KOMUNISTICKÉ REŽIMY

Ve dnech 5.-6. prosince 1990 se v Praze konala mezinárodní vědecká konference na téma: Revoluční změny v Sovětském svazu a východní a střední Evropě a jejich vliv na ortodoxní komunistické režimy na Kubě, v KLDK a v Číně.¹

Rok 1989 vešel do historie jako období neočekávaných revolucí, jež vyvolaly strategické změny v geopolitické oblasti, která byla do té doby známa jako „socialistické společenství“ (resp. „socialistický tábor“ atd.). Nové politické myšlení a přestavba v Sovětském svazu vyvolaly takovou bezprecedentní toleranci vůči východní a střední Evropě, že to demokratickým silám umožnilo svrhnout ortodoxní komunistické režimy, a to buď nenásilnou cestou jako v Polsku, Československu a Maďarsku, nebo formou násilné revoluce jako v Rumunsku. Jakkoli tyto revoluční změny nebyly ke konci roku 1990 ani zcela završené, ba ani nezvratné a jejich dlouhodobá perspektiva zůstává do určité míry problematická, měly a mají značný vliv na ortodoxní režimy v takových zemích, jako je Kuba, Čína a KLDK.

Cílem konference bylo podrobně analyzovat všechny varianty revolučních změn ve východní Evropě a v Sovětském svazu a jejich vliv na zmíněné ortodoxní režimy během několika nejbližších let. K tomuto účelu se shromáždily skupiny odborníků, vědců, diplomatů a politiků z Československa, Spojených států, Sovětského svazu, zemí východní a střední Evropy, z Kuby a Koreje.

Pořadatelé této akce byly československé a americké instituce: na čs. straně Ústav mezinárodních vztahů a Ústav dějin východní Evropy, na straně americké pak Ústav pro výzkum Sovětského svazu a východní Evropy Miamské univerzity (The Institute for Soviet and East European Studies, the Graduate School of International Studies at the University of Miami) a dále Kubánsko-americká národní nadace (The Cuban American National Foundation, Washington D.C.); s americkou delegací přicestovala celá řada předních představitelů kubánské emigrace v čele s Jorge Mas Canozou. Hlavní osobností, která z americké strany tuto konferenci dlouho připravovala, byl profesor dr. Jiří Valenta, ředitel uvedeného miamského ústavu.²

Formou předem připravených vědeckých referátů a živé diskuse byla na poměrně vysoké úrovni prodiskutována všechna témata, a to u šesti panelů:

1. Revoluční změny v Sovětském svazu a východní Evropě; komparace perspektiv.
2. Formy revolučních změn.
3. Kuba.
4. Poučení z Nikaraguy.
5. Vliv na Severní Koreu a Čínu.
6. Předběžné závěry.

Za čs. stranu na konferenci vystoupili *dr. Václav Kotyk, DrSc., dr. Milan Švankmajer*, pracovníci Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970 *dr. Jan Moravec* a *dr. Václav Kural, CSc.*, dále pak *dr. V. Čebiš, CSc., dr. J. Lysoněk* a *dr. L. Hlavatý*.

¹ V anglické verzi zněl název takto: Revolutionary Changes in the USSR and East-Central Europe and their Impact on the Orthodox Communist Regimes of Cuba, North Korea and China.

² V současné době zároveň ředitel Ústavu mezinárodních vztahů v Praze a poradce ministra zahraničních věcí ČSFR.

Vlastní činnost této konference dne 5. prosince 1990 zahájil *dr. Francisco J. Hernandez*, prezident Cuban American National Foundation.

První panel se za předsednictví *prof. J. Valenty* zabýval **komparací revolučních změn v Sovětském svazu a zemích východní Evropy**. Poté vystoupil s příspěvkem *dr. Václav Kotyk*, DrSc. V diskusi vystoupila řada účastníků, včetně např. *dr. A. V. Kortunova* z Institutu pro výzkum USA a Kanady sovětské Akademie věd.

Nejrozsáhlejší analýzu pak prezentoval významný politolog, komparatista a odborník na Sovětský svaz a komunistické státy *prof. Vernon V. Aspaturian* z Pennsylvania State University.

Vernon V. Aspaturian v úvodu nadhodil myšlenku, že prozatím nemůže být jasné, jaký vliv budou mít revoluční změny v bývalém „socialistickém společenství“ na dogmatické režimy v KLDŘ, ČLR a na Kubě. Nejen proto, že tyto procesy nejsou dosud dovršeny, ale i proto, že zatímco ve východní Evropě tyto změny vyjadřují progresivní posun s příslibem „návratu“ do Evropy, u zmíněných států není vyloučena „regrese od modernosti do zaostalosti třetího světa“. Rozpad komunismu znamená nejen kolaps společenského systému, v němž žila třetina světového obyvatelstva, ale zároveň pád Sovětského svazu jako globální velmoci, což násobí světovou úlohu Spojených států.

Pozoruhodná byla analýza „tří impérií Sovětského svazu“ a jejich rozpadu. První, širší impérium („*extended empire*“) naposledy rozšířené za Brežněvovy vlády, bylo nejzranitelnější a nejméně důležité a také se rozpadlo jako první. Patřily sem Angola, Afghánistán, Etiopie, Jemen, Nikaragua a další země „socialistické orientace“, ale také Kuba a Vietnam. Druhé, vnitřní impérium („*outer empire*“) tvořily státy Varšavské smlouvy a Mongolsko. Také zde se sovětský vliv doslova vypařil, přičemž na území NDR těmto změnám trpně přihlíželo 380 000 sovětských vojáků. Poslední a nejdůležitější je vnitřní impérium („*inner empire*“) představující neruské národnosti v republikách na západní a jižní periférii Ruska. Politické procesy probíhající v tomto impériu jsou nejzávažnější, protože hrozí ukončit trvání SSSR jako mnohonárodnostního státu a možná umožní vznik státu ruského. Sovětská politická scéna je unikátní právě proto, že představuje amalgam koloniální říše, nekoloniálního impéria a tavícího tyglíku (*melting pot*) multietnického společenství, přičemž změny probíhají ve všech najednou.

Při zkoumání vlivu analyzovaných změn na další země je třeba vycházet především z toho, že revoluční transformace nejsou dokončené a úplné a jejich úspěch se prozatím omezuje na oblast ideologie, politiky a společenských procesů. Zatím se příliš nedotkly sféry ekonomiky, jež bude nakonec rozhodující a v níž v současnosti panuje spíše chaos. Proto dezintegrace a zmatek, které jsou dosud jediným důsledkem revoluce v SSSR, nemohou sloužit jako vzorový model ani evropským ani neevropským zemím. Spíše než tyto důsledky nebo konečný cíl může vývoj v KLDŘ, Číně a na Kubě ovlivnit sám revoluční proces.

Prof. Aspaturian poté rozvedl, jak jsou podmínky v každé jednotlivé východoevropské zemi značně rozdílné a podle toho se také další vývoj i definice konečného cíle budou ubírat specifickými cestami. Zdůraznil také, že návrat východní Evropy „nesmí být zaměňován za návrat k demokratické a pluralitní tradici, protože s výjimkou Československa nikde neexistoval demokratický systém, k němuž by bylo možno se vracet. Východní Evropa se vrací do předkomunistické Evropy, která byla ve svých východních oblastech téměř úplně autoritativní nebo téměř quasifašistická, a to včetně Řecka.“

Za „špatnou zprávu z východní Evropy“ pokládá prof. Aspaturian skutečnost, že po pádu „starého řádu“ neexistuje nic, co by představovalo „věrohodnou náhradu v brzké budoucnosti“. Aby se tyto státy staly součástmi evropského společenství, musí se stát

nejen fungujícími demokraciemi a zeměmi s úspěšnou tržní ekonomikou, ale i uplatňovat západní normy dodržování lidských a občanských práv, včetně práv národnostních menšin, na něž v této oblasti připadá 10 % všeho obyvatelstva. Přitom každá tržní ekonomika nemusí být úspěšná a ekonomické problémy zůstávají staré etnické nacionalistické rivality včetně ožívování antisemitismu a proticikánských nálad.

Vystoupením prof. Aspaturiana prolíná teze, že tzv. východní Evropa nikdy nebyla homogenním útvarem a po rozpadu předchozích struktur se zde velice výrazně rýsují dvě kulturně civilizační oblasti - středoevropská a balkánská.

Za „dobrou zprávu“ lze označit to, že východní Evropa v důsledku pádu komunismu jako systému, marxismu-leninismu jako vládnoucí ideologie a sovětské moci jako garanta starých pořádků uskutečnila nejvýznamnější revoluci „za posledních 1000 let“, přitom šlo vesměs o revoluce nekrvavé, ba nenásilné. Na druhé straně je revoluce pouze prvním krokem a „nikdo neví, jaký má být další krok na dlouhé cestě k demokracii, tržní prosperitě a společenské stabilitě“.

Na základě historického rozboru prof. Aspaturian vyvozoval, že ČSFR a Jugoslávie jsou federace, které se rozpadají. Vycházejí z předpokladu, že obyvatelstvo východní Evropy již pochopilo, že demokracie garantuje pouze samosprávu, nikoli však dobrou nebo efektivní vládu, pak analyzoval problémy jednotlivých zemí.

V tomto pozoruhodném vystoupení posluchači nicméně postrádali rozvedení hlavního tématu tohoto panelu - komparace vývoje v SSSR a východoevropských zemích - kromě vývodu, že některé země Sovětský svaz předběhly.

V závěru pak byla věnována pozornost mimoevropským ortodoxním zemím, které kromě své marxistické dogmatičnosti, rozvojového charakteru a ztráty sovětské podpory vlastně nemají téměř nic společného. Pokud jde o rozdělené státy, bude KILDR pravděpodobně pohlcena všestranně úspěšnější Korejskou republikou, do značné míry podle německého vzoru. Čína bude po poměrně dlouhou dobu existovat jako dosud s tím, že Tchaj-wan by mohl být postupně přijat světovým společenstvím jako „bona fide členský stát“. Čína se však v budoucnu také může rozpadat a vyvíjet se - podobně jako Sovětský svaz - nikoli podle nějakých politických představ či plánů, ale pod tlakem konkrétních událostí a okolností.

Druhý panel se zabýval způsoby revolučních změn v jednotlivých bývalých komunistických zemích, včetně „pokojné formy“, která byla použita v Československu, Polsku a Maďarsku.

K formě revolučního převratu v Československu vystoupil s pozoruhodným referátem *dr. Milan Švankmajer*. Velkou pozornost vyvolaly také referáty vědeckých pracovníků Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970 *dr. Jana Moravce* a *dr. Václava Kurala*.³

Se zásadním a podrobným vědeckým referátem o násilné formě revoluce v Rumunsku vystoupil *profesor Trond Gilberg*, vedoucí oddělení politických věd a ředitel Střediska pro studium slovanských a „sovětských“ jazyků Pennsylvánské státní univerzity. Objasnil, za jakých podmínek došlo v Rumunsku k politickému převratu. Zároveň však teoreticky zevšeobecnil, za jakých podmínek k takovýmto změnám dochází, což může být velmi důležité pro prognózu vývoje v ortodoxních komunistických režimech.

Prof. Gilberg zdůvodnil, že revoluce nevznikají ve vakuu, i když pro ně existují obecné podmínky. Musí existovat opoziční elita, která je ochotna brát na sebe riziko boje proti existujícímu pořádku, jakkoli je prohnílý a vetšý. Zároveň musí vzniknout spouštěcí mechanismus, událost nebo kombinace událostí, které zapůsobí jako jiskra a uvedou revoluční vývoj do pohybu. Také obyvatelstvo musí být ochotno přinést

³Tato vystoupení nebyla předložena v písemné formě.

v boji proti establishmentu oběti, bude-li to zapotřebí, a to tím spíše, že obvykle existuje síla (např. „palácová garda“), která je ochotna za starý řád padnout. Na druhé straně nejdůležitější složky potlačovatelského aparátu, jako je armáda a policie, musí být buď nerozhodné, pokud jde o obranu starého řádu, nebo musí být infiltrovány opozicí; případně se mohou stát vůdčí silou revolučního hnutí. „Žádný politický systém nelze rychle svrhnout, pokud potlačovatelský aparát zůstane netknutý, ale žádný systém se nemůže dlouho udržet pomocí pouhého násilí.“

Na podzim 1989 existovala pro revoluční zvrat v Rumunsku celá řada výše uvedených podmínek, které jsou ve své konkrétní podobě dobře známy. Mezi nejdůležitější patřil vývoj v ostatních komunistických režimech a arogantní odjezd Ceausesca do Íránu poté, co již probíhaly demonstrace v Temešváru. Počet revoltujících rychle narůstal; i tisíce zvědavců se objektivně staly účastníky hnutí. Vedle revoluční elity v politické oblasti se revoluce mohla opírat o intelektuály a studenty. Pokud by však tato opoziční politická elita (counterelite) neexistovala, etablovaný pořádek by se pravděpodobně alespoň přechodně udržel. Další významnou podmínkou úspěchu bylo odmítnutí armády střílet do demonstrujících a určité kolísání dokonce v některých kruzích Securitate.

Důležitou součástí politické situace byla i slabá informovanost samého Ceausesca, daná podlézavostí jeho okolí, spolupracovníků, jeho megalomanií i nedostatkem představitosti, že by jeho režim mohl být nějak podstatně ohrožen. Rumunskou zvláštností bylo také to, že celé zemi vládl rodinný klan založený na známostech a nepotismu bez jakéhokoli ohledu na odbornost a znalosti. „Tak propast mezi vládcem a ovládanými, mezi percepcí a realitou se každým dnem rozšiřovala, až ji nebylo možno překlenout ani pod hrozbou použití síly.“

Při zevšeobecnění důvodů, které vedly k „rumunskému modelu“ revolučního převratu, prof. Gilberg zdůrazňuje, že to, co určilo historický vývoj v Rumunsku, byla určitá směs faktorů. Jde o to, že revoluce v Polsku, NDR, Československu a Maďarsku proběhly ve státech, které byly, pokud jde o strukturu, instituce a chování částečně „moderní“, zatímco Rumunsko představovalo „rozvojový systém“. Proto lze hovořit o dvou typech různých politických kultur. To má rovněž význam pro prognózování vývoje v podobných zemích. Z těchto důvodů prof. Gilberg věnoval samostatnou část přednášky charakteristice státu a společnosti v rozvojových zemích. Tato pasáž patřila k teoreticky nejhodnotnějším z celého vystoupení. Per analogiam se také Rumunsko 90. let jeví jako komunistická rozvojová země vyvíjející se v duchu byzantsko-osmanské tradice, což rozhodujícím způsobem ovlivnilo jeho politickou kulturu.

Jádro tohoto vědeckého referátu spočívá ve vlastním hodnocení rumunské revoluce. Tisíce rozporů a nejrůznější názory jsou podle prof. Gilberga způsobeny i tím, že samo porevoluční vedení se všemožně snažilo události zatemnit a informace o nich zmást. Kolem události z prosince 1989 je něco nereálného, stejně jako je nereálná tzv. demokracie, která nastoupila po Ceauseskově svržení. S odstupem času je zřejmé, že jednu kliku nahradila jiná, možná méně uzavřená a méně iracionální, ale přece jen klika. Proto výsledkem revolučního zvratu v Rumunsku není demokracie, jak je známa na Západě, nebo jak je chápána v některých postkomunistických systémech východní Evropy, ale spíše jakási hybridní forma mezi demokracií a autokracií, s nedokončenými procesy a nouzovými institucemi a strukturami. Je to stejná situace, jaká může nastat po revoluci v kterékoli rozvojové zemi. V podstatě šlo o kombinaci omezeného lidového povstání a státního převratu řízeného rozporuplnou skupinou individualit. Proto ani nelze hovořit o revoltě ozbrojených sil nebo technické inteligence či reformistických aparátníků; pouze malá část z každé z těchto skupin se totiž stala součástí převratu, zatímco ostatní elementy zůstaly neutrální, apatické, nebo byly dokonce v opozici proti změnám.

„Rumunský model“ má však pro svou specifiku značné limity a nemůže příliš

sloužit jako příklad pro ostatní ortodoxní režimy. Rumunský kult osobnosti může být poměřován snad pouze s KLDŘ, stejně tak jako policejní kontrola obyvatelstva. Ideologická ortodoxnost rovněž nachází paralelu pouze na Kubě a v KLDŘ. V Rumunsku došlo k úplné ztrátě legitimitosti režimu, kdežto v jiných zemích je částečně zachován, a to buď charismatem osobností (opět Kuba, KLDŘ), nebo proklamovanou snahou o pozitivní změny (Vietnam). Na druhé straně Rumunsko bylo přece jen ve srovnání s ostatními nerozvinutými ortodoxními zeměmi alespoň částečně nerozvinutou evropskou zemí a zdá se, že již prostě „přerostlo“ stadium, aby tam mohl fungovat autoritářský režim na základě marxismu-leninismu. U ostatních analyzovaných zemí tomu tak zdaleka není. Proto rumunská revoluce může představovat určitou možnou cestu politických změn, ale nikoli skutečný model, který by byl hodný následování ve většině nebo ve všech zbývajících ortodoxních komunistických zemích.

Jedním z nejzávažnějších a na rozpravu nejbohatších byl 3. panel, který se zabýval **problematikou Kuby**. S významným vědeckým referátem vystoupil *profesor Jaime Suchlicki*, ředitel Institute of Interamerican Studies, Graduate School of International Studies, University of Miami. Konstatoval, že ke všem starým problémům přibýly v poslední době další. Tak se např. nepodařilo vychovat „nového člověka“; ekonomicky revoluce dospěla do kritického bodu. V souvislosti s tím byly přehodnoceny základní cíle. Perestrojka a glasnost byly odmítnuty, obyvatelstvo má více pracovat a obětovat se, a méně od režimu očekávat.

V zahraniční politice Castrova Kuba nicméně zůstává spojencem Sovětského svazu. Přitom - aniž by opouštěl svůj antiamerikanismus a internacionalismus - se Castro snaží podporovat revoluce v Latinské Americe více selektivně a rozvíjí zde vztahy s novými demokraciemi. SSSR nadále poskytuje Castrovi ochranný „deštník“, který mu umožňuje provádět avanturistickou politiku ve světě.⁴ Prof. Suchlicki se domnívá, že ani snaha Sovětského svazu Castra v tomto směru omezovat (v souvislosti s americko-sovětským porozuměním) nemusí být dostatečná k tomu, aby Kuba přestala různé revoluční síly podporovat. Úspěchů v zahraničí, jež jsou nutné pro upevnění vnitropolitické situace, se Kuba snaží dosahovat za cenu co nejmenších rizik. Vývoj na Granadě, v Nikaragui a v Salvadoru zároveň ukazuje hranice Castrova internacionalismu.

Sovětsko-kubánské vztahy prošly od roku 1985 složitým vývojem, ale při návštěvě M. S. Gorbačova na Kubě v roce 1989 došlo k určitému porozumění, zejména pokud jde o mezinárodní otázky. Kuba by měla naopak usilovat o větší získání pomoci od západních zemí, aby tak ulehčila Sovětům, a SSSR se bude snažit o normalizaci kubánsko-amerických vztahů. Konvergence postojů USA a SSSR k problematice Středního východu vyvolala sice na Kubě velkou nespokojenost, ale celé Gorbačovovo „nové myšlení“ se na druhé straně chápe především jako „strategie zaměřená na oslabení západní aliance a podkopání amerických zájmů, zvláště v Latinské Americe“.

Vztahy Kuby s Československem, Maďarskem a Polskem se prudce zhoršily. Prof. Suchlicki se domnívá, že Kuba v těchto relacích sleduje především dva cíle. Jednak se snaží neutralizovat kritiku kubánské revoluce a udržovat dobré vztahy s těmi představiteli, s nimiž to je možné. Jednak se pokouší renegociovat obchodní smlouvy tak, aby byly zajištěny pro Kubu takové dodávky, které buď nelze získat jinde, nebo jen velmi drahé. Ve vztazích s Bulharskem a Rumunskem probíhá proces nového zlepšování vztahů, poznamenaný kubánskou snahou udržet podle možností těsné hospodářské i politické styky.

⁴ Jak známo, mezitím se situace v tom směru změnila, zejména pak po ztroskotání pokusu o puč v Sovětském svazu v srpnu 1991.

Velmi závažný je podle prof. Suchlického americko-sovětský konflikt v souvislosti s Kubou. Podle něho se USA od 60. let zcela zdržely pokusů o vojenské akce proti kubánské revoluci a o zavraždění Castra. Proč tedy Castro požaduje a získává ohromné množství moderních zbraní a Sovětského svazu? Skutečné invazi ze strany USA by se jakkoli vyzbrojená Kuba stejně nemohla ubránit. Podle všeho jsou tyto zbraně zapotřebí „k zastrašování a kontrole vlastního kubánského lidu“. Za druhé pak mají rozšiřovat Castrův vliv v zahraničí, neboť podpora revolucím je „integrální a kritická část jeho kubánské zahraniční politiky“.

Prof. Suchlicki se domnívá, že ochrana Kuby a těsné spojenectví se Sovětským svazem mohou vést k velké sovětsko-americké konfrontaci. Na rozdíl od 60. let mohou budoucí krize být dílem F. Castra. Referent přitom upozorňuje na apokalyptické přístupy kubánského vůdce a uvádí jeho výroky, že je lepší potopit celý ostrov než vzdát revoluci, známé heslo Socialismus nebo smrt.

Dále si tento odborník myslí, že největším nebezpečím jsou „nepředvídatelné akce poraženého Fidela Castra“. Soudí, že nejsou vyloučeny ani vojenské akce proti cílům na území Spojených států (například jaderná elektrárna v Turkey Point na Floridě) nebo proti americké základně Guantánamo. Z těchto důvodů poukazuje i na velkou odpovědnost Sovětského svazu a uzavírá, že by bylo velkou chybou, kdyby se americké bezpečnostní zájmy, pokud jde o Kubu, posuzovaly izolovaně od problematiky ostatního světa. Bez uvážení, že vývoj v této zemi a americká reakce na něj mají přímou souvislost s „obrazem (image) globální moci, kterou mohou Spojené státy uplatnit, a s politickými rozhodnutími a vyhodnocením rizik Sovětského svazu“.

Dalším významným vystoupením byl referát *W. Raymonda Duncana*, profesora politických věd na Státní univerzitě v New Yorku, na téma: **Revoluční změny ve východní Evropě a v Sovětském svazu a jejich vliv na kubánský ortodoxní režim**. Podle referenta se ortodoxní režim na Kubě ocitl v dosud největší krizi, neboť:

1. SSSR se sám zmítá v nesmírných potížích.
2. Události ve střední a východní Evropě rozrušily ekonomickou spolupráci s Kubou na základě RVHP.
3. Vývoj k tržní ekonomice a politickému pluralismu v bývalém socialistickém společenství mimořádně silně znevažil věrohodnost kubánského ortodoxního režimu uvnitř země i v zahraničí.

Především byly podrobněji analyzovány vnitřní i vnější faktory, které výrazně destabilizují Castrův režim. Na prvním místě je to opět restrukturalizace ekonomických vztahů se Sovětským svazem a východní Evropou, které před rokem 1985 byly naopak zárukou zejména hospodářské stability; celkový obrat Kuby s těmito zeměmi tvořil 88 % jejího zahraničního obchodu. Bezprostředním důsledkem bylo vyhlášení „zvláštního období“, což znamená přijetí drakonického úsporného plánu. Při zdůvodňování tohoto „zvláštního období v době míru“ F. Castro prohlásil: „Žijeme ve výjimečném období historie, kdy se rozhoduje o tom, zda vlna kontrarevoluce dokáže smést prapory revoluce a socialismu a zda bude rozpoutána válka proti Kubě.“⁵

Dalším negativním faktorem je prohlubující se mezinárodní politická izolace kubánského ortodoxního režimu; výrazem toho je zvláště zhoršení vztahů se Sovětským svazem a s postkomunistickými režimy východní Evropy. Tuto situaci referent bohatě dokumentoval. Sám Castro charakterizoval změny probíhající v těchto zemích jako „katastrofální“ a prohlásil, že tyto státy „...směřují k neefektivnímu kapitalismu místo k dokonalejšímu socialismu“. K izolaci Kuby přispělo rovněž utužení všestranné centralistické kontroly, porušování lidských práv, politické represe, včetně politických procesů.

Rozkolísání a oslabení současného režimu dále napomáhá i „nové politické myšlení“

⁵ Pravda (Moskva), 9. 3. 1990.

Moskvy. Již proto, že cílem této filozofie je zmírnit napětí mezi Východem a Západem a vytvořit příznivé mezinárodní podmínky pro rozmach upadající sovětské ekonomiky, což postupně učinilo z Kuby okrajovou záležitostí místo někdejšího státu „vysoké priority“. Situace se od základu změnila. Podle prof. Duncana užitečnost Kuby pro Sovětský svaz spočívala v tom, že Havana spolupracovala s Moskvou při konfliktech ve třetím světě, že vydávala SSSR za „přirozeného spojence“ zemí třetího světa, a v tom, že svými zásadními antiamerickými postoji pomáhala Sovětskému svazu podkopávat Spojené státy přímo na jejich „zadním dvorku“. Nyní však Moskva postupně došla k závěru, že její ofenzivní strategie ve třetím světě se stala kontraproduktivní a že je překážkou jak pro vlastní hospodářský růst, tak pro obecnou bezpečnost. Konkrétním výsledkem je vývoj v Namibii, Angole, Nikaragui a Salvadoru.

Kuba zejména neuznává tyto postuláty nového myšlení:

1. Jednotu a vzájemnou závislost světa.
2. Důslednou mezinárodní bezpečnost.
3. Deideologizaci zahraniční politiky a mezistátních vztahů.
4. Spolupráci supervelmocí při řešení regionálních konfliktů.
5. Politické řešení konfliktů třetího světa.
6. Podporování úlohy OSN i dalších mezinárodních organizací a mezinárodního práva.

Prof. Duncan pak analyzoval faktory, které v současné době upevňují stabilitu kubánského režimu, a shrnul je takto:

1. Přes různé předpovědi sovětských politologů o razantním omezení sovětské pomoci má sovětské vedení spíše v úmyslu převést tuto pomoc pouze na „realističtější“ základ.

2. Sama Kuba je připravena převést své vztahy se Sovětským svazem na takovýto realistický základ v očekávání, že SSSR jí stejně vyjde značně vsťíc.

3. Kuba má i v současné době pro SSSR význam, např. pokud jde o získávání špiónážních informací o námořních a leteckých silách USA, o obchod zahrnující cukr, nikl, citrusové plody atd.

4. Nehledě na zjevné napětí ve vzájemných vztazích, ty v podstatě do současné doby pokračují na přibližně stejné úrovni.

5. Castrův ortodoxní režim kontroluje zemi pomocí celé řady faktorů:

- a) Castrovo charismatické vedení autentické národní komunistické revoluce;
- b) zaměřování pozornosti na „vnějšího nepřítele“ v podobě „imperialistických USA“ a „miamské emigrantské komunity“;
- c) skutečnost, že politická elita spojuje s komunistickou stranou veškerou svou kariéru;

d) kontrola režimu nad armádou;

e) neexistují jasní alternativní představitelé, kteří by mohli zpochybnit legitimitu režimu;

f) neexistence demokratické pluralistické tradice a silného disidentského hnutí.

Těžištěm vědeckého referátu prof. Duncana byla prognóza, i když předvídat je nesmírně těžké, neboť velice mnoho závisí na hlavních aspektech vývoje v Sovětském svazu. Při této vysoce diskutabilní situaci se nicméně rýsují přinejmenším tři alternativní scénáře, které si zaslouhují pozornost:

1. Opakování Rumunska - model násilného svržení.

2. Československá sametová revoluce na Kubě - masové protesty, které se přemění v politickou sílu.

3. „Přešlapování na místě“ („mussling along“), kdy se režim bude postupně smiřovat s odmítáním dosavadních dogmat.

Pro třetí scénář hovoří i to, že Castro je ochoten a schopen učinit různé úpravy

a ústupky, aby zachoval svůj ortodoxní režim v podstatě nedotčen. Je nutné též brát v úvahu, že kubánská politická scéna je natolik odlišná od východoevropských, že prostě nelze dělat jednoduché analogie.

Posléze byla věnována konkrétní pozornost všem třem možným variantám. Z mnoha důvodů nelze rumunskou cestu pokládat za příliš pravděpodobnou, i když ji nelze vyloučit. Pro možnost československé cesty mluví četné faktory jako např. zhoršování hospodářské situace, rostoucí počet disidentů a bojovníků za lidská práva, šíření nespokojenosti a sympatií k reformám východoevropského stylu, generační propast mezi stárnoucím vedením a mladou generací, která si nepamatuje předrevoluční Kubu. Tato varianta by se rázem stala reálnější, kdyby Castro náhle zemřel. Přesto však je řada závažných faktorů, které odlišují Kubu od Československa, mj. kubánský potlačovatelský aparát, malé zkušenosti s demokratickou vládou atd. Ani tuto československou variantu však nelze vyloučit.

Vezmou-li se v úvahu všechny uvedené argumenty, pak nejpravděpodobnější odhad vlivu revolučních změn ve východní Evropě a v Sovětském svazu bude právě přešlapování na místě a postupné přizpůsobování uvolňujícím se ekonomickým a politickým svazkům s „historickými ochránci“ Kuby. Režim je ovšem stále zranitelnější, hrozí mu nestabilita, a to mj. i v souvislosti s „realistickým“ přístupem sovětské strany, pokud jde o hospodářskou spolupráci v roce 1991. Kdyby se Sovětský svaz rozpadl na 15 nezávislých republik, kdyby v něm došlo k občanské válce nebo k anarchii, pak by Kubu čekala jistě pochmurnější budoucnost, než jakou je omezená pomoc a problémy s obchodem. Stručně řečeno, Kuba stojí před krizí a ví o tom, což dosvědčuje vládní příprava obyvatelstva na „zvláštní období“, které již začalo.

Pro tuto variantu mluví takové faktory, jako je naprostá kontrola politického systému režimem, kdy všechny prostředky propagandy zdůrazňují takové prvky, jako je vedoucí úloha strany a autorita Fidela Castra, úplná politická moc strany, kontrola lidové nespokojenosti a ekonomická přizpůsobivost tváří v tvář kritickým podmínkám (např. nové typy „joint ventures“, rozšiřování zahraničně obchodních styků, mobilizace sil pro zvýšení výroby potravin). Navíc Castro prokázal nesmírnou adaptabilitu. Dokázal zůstat u moci jako politický předák, který smetl Batistovu zkorumpovanou diktaturu a zároveň vyřešil otázky výchovy, vzdělání, zdravotnictví, bydlení a sociálního zajištění na takové úrovni, jaká neexistuje v žádné jiné latinskoamerické zemi.

Panel č. 4 byl nazván **Poučení z Nikaraguy**. Pozoruhodným vystoupením obohatila tuto problematiku sovětská profesorka *Jelena Gorovaja*, vedoucí katedry historie a politiky zemí západní Evropy a USA při Ústavu mezinárodních vztahů v Moskvě.⁶

S hlavním vědeckým referátem pak vystoupil velvyslanec *Alvaro Taboada*, starší vědeckovýzkumný pracovník Miamské univerzity, a nazval ho **Konec leninismu v Evropě a soumrak sandinovské pokrokové strany**. Popsal v něm politický vývoj v této zemi a došel k závěru, že konec grandiózních sandinovských revolučních vizí nebyl tak násilný, jak mnozí očekávali, což do značné míry svědčí o tom, že sandinovci správně pochopili, že nastaly nové časy. Vliv změn v bývalém socialistickém bloku na sandinovský režim se plně promítá na úseku ekonomické a vojenské pomoci, ale rovněž i v takových oblastech, jako je krize základních dogmat leninismu. Ten totiž poskytl sandinovcům organizační model, celkový návod k politické praxi a legitimitu jejich vlády.

Podrobnější analýze pak referent podrobil politickou povahu sandinovského hnutí v zemi a došel k závěru, že i když bývalo většinou označováno jako sociálně demokratické a národní, v praxi postupovalo spíše jako leninisticky orientovaná

⁶ Toto vystoupení nebylo předloženo v písemné formě.

radikální organizace, jejíž vzestup a pád byl těsně spjat se „socialistickým blokem“. Pokud jde o mezinárodní aspekt, sandinovci prokázali svou věrnost „proletářskému internacionalismu“, a to jak v teorii, tak v praxi v tolika případech, že o jejich víře v leninismus nemůže být pochyb. Jestliže sandinovci nacházeli svou ideologickou sílu, principy vedení a solidaritu tím, že se hlásili k leninismu, pak zároveň utrpěli porážku, když komunismus ve východní Evropě zkrachoval.

Revoluce, které znamenaly konec komunismu ve východní Evropě, a zejména pak změny v Sovětském svazu způsobily sandinovcům nesmírné ekonomické a ideologické škody. Již předtím byli ohrožováni občanskou válkou, regionální diplomacií, americkou ekonomickou, diplomatickou a jinou blokádou, vojenským nátlakem, včetně vojenských dodávek pro hnutí odporu v Nikaragui, čili tzv. *contras*, což byli většinou rebelující rolníci.

Nikaragua dostávala až do roku 1989 vojenskou pomoc od Sovětského svazu. V prosinci téhož roku americký prezident G. Bush na Maltě tuto skutečnost ostře kritizoval. Nehledě na to, že nové myšlení přišlo do Nikaraguy poměrně pozdě, již v roce 1989 bylo v podstatě jasné, že Sověti přehodnocují jak úroveň pomoci, tak vůbec sám vztah k sandinovcům, a to tím spíše, že Sovětský svaz v té době čelil celé řadě nesmírně závažných problémů. Kromě toho Sověti již tehdy měli podezření, že sandinovci nakládají s jejich pomocí špatně. Tato podezření byla zveřejněna poté, kdy sandinovská fronta prohrála volby v roce 1990.

Pátý panel probíhal pod názvem **Vliv na Severní Koreu a Čínu**. Poměrně bohatá diskuse se rozvinula v souvislosti s problematikou Číny. Hlavním zahraničním účastníkem této rozpravy byl *profesor John Fincher*, senior Fellow Australian National University and University of California at Berkeley.⁷ S vědeckými referáty vystoupili rovněž dr. Čebiš a dr. Hlavatý. K problematice Koreje vystoupil *profesor Roy U. T. Kim* z Drexel University, Philadelphia, Pennsylvania, který přednesl přednášku **Vztahy mezi Moskvou a Pchjongjangem. Perspektivy v nové době**. Diskuse se také zúčastnil *dr. Dal Ho Byun*, profesor Národní univerzity v Soulu.

Podle prof. Kima patřila k nejvýraznějším rysům nové sovětské zahraniční politiky rychlá normalizace vztahů mezi SSSR a Korejskou republikou prostřednictvím diplomacie na nejvyšší úrovni. Sovětské dilema na Korejském poloostrově tím však nebylo odstraněno. Spočívá hlavně v tom, jak uvést do souladu tradiční vztahy a závazky vůči KLDŘ a nové možnosti rozvoje vztahů s Korejskou republikou, a to vše v kontextu se vztahy SSSR vůči Číně, Japonsku a Spojeným státům. Zatímco sovětské vztahy vůči KLDŘ byly a jsou součástí vzájemných závazků v rámci „socialistického společenství“, vztahy s Korejskou republikou předznamenávají novou spolupráci s novými, ekonomicky úspěšnými zeměmi v Asii. Sovětský prezident si vybral korejský problém jako přednostní, aby na něm demonstroval nové politické myšlení a současné sovětské hospodářské a geostrategické zájmy.

Bezpečnostní smlouva mezi Sovětským svazem a KLDŘ z roku 1961 byla údajně obnovena, ale její praktický význam je krajně problematický. Ačkoli po určitou dobu lze zachovávat fasádu spojenectví, zdá se, že to již ztratilo svou efektivitu. Vztahy mezi Sovětským svazem a KLDŘ nemohou být označeny ani jako sňatek z nutnosti. SSSR si zřejmě uvědomuje, nakolik je jeho vliv na vedení KLDŘ ve skutečnosti omezen. Během schůzky v roce 1986 Gorbačov Kim Ir-Senovi jasně naznačil, že by se měl zbavit břemene minulosti. Ten záhy poté prohlásil, že jeho země musí být bdělá vůči pokusům o infiltraci ideologického „jedu“ kapitalismu a revizionismu do „naší společnosti“, a vyzval k rozhodnému boji proti manévřům, jejichž cílem je obklíčit socialistický systém. Je naprosto jasné, že „ideologický jed kapitalismu a revizionismu“

⁷ Toto vystoupení nebylo předloženo v písemné formě.

jsou Gorbačovovy radikální reformy v Sovětském svazu. Ve své zoufalé situaci pokládá nyní korejské vedení za jediný zdroj bezpečnosti a naděje Peking. Koneckonců právě Čína přišla Koreji na pomoc před úplným kolapsem v roce 1950. Ovšem dosud nikdy se Kim Ir-Sen necítil z politického hlediska tak osamělý, izolovaný a ohrožený jako v současné době. Komunističtí spojenci ve východní Evropě přestali existovat a jedinými ortodoxními komunistickými státy zůstaly Čína, Kuba a Vietnam. Zdá se, že pod dojmem zmizení svých dřívějších spojenců učinila KLDK řadu opatření, aby zlepšila své vztahy s Pekingem. V téže době se vztahy mezi SSSR a KLDK rozvíjely pomalu a nerovnoměrně.

Pokud jde o vliv sovětského „nového myšlení“ na vztahy mezi Pchjongjangem a Soulem, ukončil profesor Kim své vystoupení takto: „Gorbačovovy diplomatické iniciativy jsou známými realitami. Tyto iniciativy budou podle všeho pokračovat, i kdyby sám Gorbačov odstoupil. Ale jakým způsobem budou uskutečňovány a čeho bude dosaženo, to je otázka budoucnosti.“ Tak či onak je diplomatická aktivita kolem Korejského poloostrova mimořádně živá. Zahrnuje další setkání premiérů v Soulu, návštěvu Roha v Moskvě, George Bushe v Soulu a M. Gorbačova v Soulu a Tokiu.

Jako **šestý panel** byly zařazeny **Předběžné závěry**. Tuto významnou závěrečnou diskusi řídil *profesor Jiří Valenta*, který také v rozsáhlém vystoupení celou vědeckou konferenci zhodnotil. Poukázal na její význam i pro bezprostřední politickou sféru, na další rozvoj vědy o této problematice v celé řadě zemí. V neposlední řadě rozvinul též myšlenku o pokračování spolupráce mezi University of Miami a čs. vědeckými ústavy.

S odborným vědeckým referátem vystoupil v rámci tohoto panelu také *profesor Irving Louis Horowitz*, který je profesorem politických věd a sociologie na Rutgers University v New Jersey. Svou přednášku nazval **Revoluce, existence a legitimita komunistických režimů**. Tento vynikající příspěvek má povahu brilantní nadčasové eseje a zasluhoval by publikovat v plném rozsahu; na druhé straně by bylo obtížné pořizovat jeho výtah.

Americká delegace uskutečnila u příležitosti konference také celou řadu politických a jiných kontaktů. Během 6. prosince ji přijal místopředseda federální vlády a ministr zahraničních věcí Jiří Dienstbier, poté i prezident republiky Václav Havel a ve večerních hodinách předseda Federálního shromáždění Alexander Dubček. Američtí účastníci separátně navštívili také řadu dalších ministerstev a institucí, Radu židovských náboženských obcí apod. Po skončení konference se dne 7. prosince 1990 uskutečnilo rovněž setkání *dr. S. L. Ziffa*, podnikatele a vedoucího představitele Židovské federace na Miami s několika desítkami čs. ekonomů a podnikatelů.